

Libuše Olivová-Nezbedová Dějiny osídlení a pomístní jména

1. Pro dějiny osídlení jsou cenným pramenem také pomístní jména. V české onomastice se pomístním jménem rozumí: «Vlastní jméno neživého přírodního objektu a jevu na Zemi a toho člověkem vytvořeného objektu na Zemi, který není určen k obývání a je v krajině pevně fixován [6:62]». Jsou to tedy nejen jména pozemků (polí, luk, pastvin, lesů, chmelnic, zahrad atd.), ale i jména terénních útvarů (hor, údolí atd.), jména vod, jména cest atd. Pomístním jménem je příslušný objekt v krajině identifikován a odlišen od objektů jiných.

2. Charakteristickým znakem pomístních jmen - stejně jako jmen místních - je jejich vázanost na objekty. Pokud jde o objekty, tak v průběhu historického vývoje: 1) existence objektu může trvat, nedojde k jeho změně, k jeho zániku (např. vyvýšenina či řeka existují od dávných dob dodnes), 2) objekt může zaniknout a na jeho místě může vzniknout objekt jiný (např. rybník je vysušen a na jeho místě vznikne louka nebo vyrostle les). Pomístní jméno, jímž je příslušný objekt pojmenován, v prvním případě, tj. trvá-li objekt: a) může být také trvalé, jeho jazyková podoba se nemění (řeka Labe má českou podobu jména doloženu od r.1125), b) se může změnit, dojde k jazykovým úpravám jména, např. zkomolením, zkrácením jména apod., c) může zaniknout a objekt je pojmenován jménem jiným (řeka Nežárka se původně jmenovala Včelnice). Ve druhém případě, tj. při zániku objektu a vzniku objektu nového, a) může pomístní jméno také zaniknout a nový objekt na místě objektu původního dostane jméno nové, nebo b) jméno původního objektu nezanikne se zánikem tohoto objektu, ale stává se jménem objektu nově vzniklého na místě objektu původního (např. rybník Nálezek byl vysušen a pozemkům na jeho místě se dodnes říká v Nálezníku).

Pomístní jména byla objektům dávana podle jejich polohy, tvaru, barvy, složení půdy, podle rostlin v příslušném místě rostoucích, podle zvířectva tam se vyskytujícího, podle jiných okolních objektů, podle majetnických vztahů atd. [7:171 -204]. A právě v tom, že pomístní jméno nezanikne spolu se zánikem objektu, tkví význam pomístních jmen, nebo se prostřednictvím nich uchovává svědectví o dřívějších hospodářských, sociálních a kulturních poměrech příslušné oblasti.

3. Pro dějiny osídlení jsou důležitá ta pomístní jména, která původně byla jmény místními a která se po zániku sídliště, po zániku vsi, stala jménem pozemků, lesa apod. nacházejících se na místě původní vsi.

Mezi pomístními jmény z území Čech, získanými soupisem v letech 1963-1980 a uloženými v Archivu pomístních jmen úseku onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze - jde o půl milionu dokladů pomístních jmen - je větší počet pomístních jmen, která původně nemohla být ničím jiným než jmény místními, tj. jmény vsí, které zanikly.

3.1 Takto jednoznačná jsou pomístní jména tvořená příponou -ice v plurálu ze starých osobních jmen jednoduchých (osobní jméno Vojata → místní jméno, tj. jméno vsi Vojetice = "ves lidí Vojatových" pomístní jméno, tj. jméno pozemků zvaných Vojetice) nebo složených (osobní jméno Chotěbor → místní jméno, tj. jméno vsi Chotěbořice = "ves lidí Chotěborových" → pomístní jméno, tj. jméno polí a lesa zvaných Kotibořice).

3.2 Svědectvím o zaniklých osadách jsou i pomístní jména Lhota, Na Lhotách ap. Jméno Lhota dostávaly vsi, jejichž obyvatelé byli za to, že vykáceli les a přeměnili ho v pole, na určitý počet let, tj. na lhůtu, osvobození od všech platů. Prostřednictvím Lhot se osídlení Čech od konce 12. století do poloviny 14. století rozšiřovalo k okrajovým částem Čech. V Archivu pomístních jmen je více než 100 dokladů znějících Lhota, Lhůta, Lhotka ap.

3.3 Mezi pomístními jmény jsou i taková, která mohou ale zároveň nemusí svědčit o zaniklé vsi. Dvojnásobnost výkladu je u pomístních jmen tvořených příponou -jъ ze starých osobních jmen, kdy: a) buď jde o svědectví o zaniklé vsi (osobní jméno Kratoch/Kratoš → místní jméno Krátoš = Kratochův/ Kratošův dvůr apod. → pomístní jméno, tj. les a rybník Krátoš), b) nebo jde pouze o pozemky, kdysi patřící příslušné osobě (osobní jméno Radomysl → pozemky zvané Radomyšl = Radomyšlův les, vrch ap.). Pokud nejsou historické doklady o existenci příslušné vsi, může pouze archeologický průzkum potvrdit nebo vyvrátit existenci vsi, která zanikla.

3.4 Obdobně dvojnásobný výklad je možný i u pomístních jmen tvořených z osobních jmen příponami -ín a -ov. a) Jde buď o zaniklou ves (osobní jméno Strachota → místní jméno Strachotín, tj. Strachotův dvůr apod. → pomístní jméno, tj. les Strachotín), b) nebo jde pouze o pozemky patřící příslušné osobě (osobní jméno Čečena → pomístní jméno, tj. vrch Cecemín). V případě dvojnásobného výkladu a neexistenci historických dokladů o vsi může opět pouze archeologický průzkum jednoznačně rozhodnout, zda jde o zaniklou ves či nikoliv.

3.5 O tom, že dnešní pomístní jméno bylo původně jménem místním, svědčí v mnoha případech i přípona -sko, neboť «po zániku osad byly jejich pozemky pojmenovány jménem na -sko, odvozeným od jména zaniklé obce

[1C72]». Touto příponou se tvoří pomístní jména zá jmen místních a ze jmen osobních. Při tvoření z osobních jmen je jí vyjádřen majetnický vztah. Při tvoření ze jmen místních může jít a) o zaniklou ves, b) o pozemky ležící v katastru příslušné vsi směrem k sousední vsi, c) o pozemky patřící v katastru jedné obce obci jiné. Setkáme-li se tedy s pomístním jménem tvořeným příponou -sko z místního jména a není-li v blízkém i vzdálenějším okolí místní jméno totožné s odvozovacím základem jména pomístního, potom předpoklad o zaniklé vsi je velmi pravděpodobný. Zcela jistým se stává tehdy, jestliže existují historické doklady o vsi, která zanikla nebo jestliže archeologický průzkum potvrdí existenci zaniklé vsi. Např. podle pomístního jména Na Zábisku jsem přesně lokalizovala historickými prameny doloženou ves Zábdiší [3:72-76], která zanikla mezi lety 1558-1590 a kterou A. Profous - J. Svoboda [4:681] a F. Roubík [5:26] přibližně lokalizovali k Žebráku.

3.6 I některá složená pomístní jména jsou patrně původními jmény místními, např. Bratružel, Radužel, Kvatěrubý, Mydlovar. To ale přesně ukáže až jejich další podrobný výzkum podle níže uvedené metody.

4. Na základě výzkumu pomístních jmen jsem vypracovala podrobnou metodu pro určování zaniklých osad a pro přesnou lokalizaci zaniklých osad na podkladě pomístních jmen. Podrobně o ní viz mé stati «Metoda určování zaniklých osad na podkladě pomístních jmen», Zpravodaj Místopisné komise ČSAV 17,1976, s. 247 - 249, a «Zaniklé osady v Čechách a pomístní jména», L.Olivová-Nezbedová, M.Knappová, J.Malenínská, J.Matúšová, Pomístní jména v Čechách, Praha 1995, s. 334 - 350. Výzkumem pomístních jmen jsem za pomoci této metody až dosud a) zjistila čtyři zaniklé osady z historických pramenů dosud neznámé, b) přesně lokalizovala 11 zaniklých osad, které A. Profous a F. Roubík uvádějí pouze s přibližnou lokalizací, c) lokalizovala dvě zaniklé vsi, pro které je v historických pramenech uvedeno pouze jméno bez jakékoliv lokalizace, d) určila tři polohy, na nichž mohly být vsi, které zanikly; existenci těchto tří vsí však může potvrdit pouze archeologický výzkum, neboť z historických pramenů nejsou známy. Podrobnosti o všech těchto zaniklých

osadách nově zjištěných či přesně lokalizovaných podle pomístních jmen viz ve výše uvedené stati «Zaniklé osady v Čechách a pomístní jména», s.347-348.

Polohu tří zaniklých vsí přesně lokalizovaných v terénu na podkladě pomístních jmen pomocí výše uvedené metody ověřovali přímo v terénu archeologové J.Klápště a Z.Smetánka. Toto archeologické ověřování potvrdilo správnost mé toponomastické lokalizace zaniklých osad, správnost metody určování zaniklých osad na podkladě pomístních jmen [2:26-29].

Na onomastickém pracovišti Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze se v současné době zpracovává Slovník pomístních jmen v Čechách. Až budou všechna pomístní jména z půlmilionového souboru analyticky vyložena, bude možno přistoupit k syntéze a uvést přesný počet zaniklých osad a) nově zjištěných podle pomístních jmen a dosud neznámých z historických pramenů, b) podle pomístních jmen přesně lokalizovaných a z historických pramenů dosud známých pouze s přibližnou lokalizací.

Určováním zaniklých osad z historických pramenů dosud neznámých a přesnou lokalizací zaniklých osad lokalizovaných dosud jen přibližně přispívá toponomastika k prohloubení a doplnění znalostí o dřívějším osídlení Čech.

1. Cuřín F. Studie z historické dialektologie a toponomastiky Čech.-Praha, 1967.

2. Klápště J., Smetánka Z. Archeologické ověřování toponomastické lokalizace zaniklých středověkých vsí v okrese Beroun // Zpravodaj Místopisné komise ČSAV.-1981 -22.

3. Olivová-Nezbedová L. Lokalizace zaniklé osady Zábdiší (okr. Beroun) // Zpravodaj Místopisné komise ČSAV.-1977.-18.

4. Profous A., Svoboda J. Místní jména v Čechách, IV. - Praha, 1957.

5. Roubík F. Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách. - Praha, 1959.

6. Viz J. Svoboda, V. Šmilauer, L. Olivová-Nezbedová, K. Oliva, T. Witkowski Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky // Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. - 1973. - 14.

7. Šmilauer V. Třídění pomístních jmen // Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. - 1960. - 1 (přetisk tohoto znění s několika autorovými doplňky viz Zpravodaj Místopisné komise ČSAV. - 1972. - 13.

Ю. О. Карпенко
**Проблема іллірійської гідронімії в Українських Карпатах:
іллірійське чи слов'янське?**

Серед 23 східнокарпатських гідронімів, що інтерпретовані О.Трубачовим як іллірійські, більшість генетично не пов'язана ні з іллірійцями, ні зі слов'янами, що ми вже спробували обґрунтувати [9а:9-16]. Але в іллірійському списку О.Трубачова присутні також і назви, що можуть